

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

ערש"ק פרשת אמור תשע"ד שנה ג' גליון 137
לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,
ניתן לקבל את העלון במייל chagithen@neto.net.il

הנושא: במעלת התנא רבי יהודה בר אלעאי

הגדול: הוי מתחמם כנגד אורן של חכמים הוי זהיר בגחלתן שלא תכזה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב אף כל דבריהם כגחלי אש. ע"כ. הוא גם הספיק ללמוד בצעירותו אצל רבי טרפון בלוד (מגילה כ.). ואצל רבי ישמעאל (מועד קטן כד:), אולם את רוב תורתו למד אצל רבי עקיבא, וכבר העיד רבי יוחנן (סנהדרין פו:): "סתם ספרא (הלא הוא "תורת כהנים" על חומש ויקרא) רבי יהודה... ואליבא דרבי עקיבא."

כל חמשת תלמידי רבי עקיבא ובכללם רבי יהודה בר אלעאי, הוסמכו על ידי רבי יהודה בן בבא, כמובא בסנהדרין (יד:), שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה גזירה על ישראל שכל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג, ועיר שסומכין בה תיחרב, ותחומין שסומכין בהן יעקרו. מה עשה יהודה בן בבא? הלך וישב לו בין שני הרים גדולים ובין שתי עיירות גדולות ובין שני תחומי שבת בין אושא לשפרעם וסמך שם חמשה זקנים ואלו הן: רבי מאיר ורבי יהודה ורבי שמעון ורבי יוסי ורבי אלעזר בן שמוע. רב אויא מוסיף אף רבי נחמיה, כיון שהכירו אויביהם בהן, אמר להן: בניי רוצו. אמרו לו: רבי מה תהא עליך? אמר להן: הריני מוטל לפניכם כאבן שאין לה הופכים. אמרו: לא זזו משם עד שנעצו בו שלש מאות לונביאות של ברזל ועשאוהו ככברה.

זכה רבי יהודה שתיפסק הלכה כמותו, כמובא בגמרא במסכת עירובין (מו:). בכללי הפסיקה, שבכל מקרה שנחלק עם חבריו, נקבעה הלכה כמותו, כאשר הוא חולק על רבי מאיר או על רבי שמעון. אולם כאשר נחלק עם רבי יוסי נפסקה הלכה כרבי יוסי. ואף האריך ימים והיה פוסק ההלכות של בית רבי – רבי יהודה הנשיא. כמובא במנחות (קד:): "אמר רב יוסף: רבי יהודה – מוריינא דבי נשיאה הוה". מורה של בית הנשיא היה. והסביר רש"י כי רבי יהודה בר אלעאי "היה להם, לבית רבי, מורה הוראות ועל פיו היו עושין כל דבריהם וכו'".

התנא הגדול רבי יהודה בר אלעאי, הוא התנא אולי המפורסם ביותר שכן יש לו את מספר האימרות הגבוה ביותר בששה סדרי משנה, שכן כתבו הרמב"ם (בהקדמתו לפירוש המשניות) ורש"י (ביצה כו:). סתם רבי יהודה של המשנה, הוא רבי יהודה בר אלעאי. ומאות פעמים מוזכר במשנה "רבי יהודה אומר". כמו כן זכה להיות מהחבריא קדישא של רבי שמעון בר יוחאי, כיעויין בפירוש הקדוש באר לחי ראי (בריש הקדמה אחרת לתקוני הוזהר) שכתב, דרבי יהודה הנזכר בין החבריא קדישא דרבי שמעון בן יוחאי בעת חיברו את תקוני הוזהר, הוא רבי יהודה הנזכר בש"ס שבת. היינו רבי יהודה ברבי אלעאי.

רבותיו:

רבי יהודה נמנה בין "רבותינו שבדרום" אחד מחמשת תלמידי רבי עקיבא שהעמידו את התורה באותה שעה שהעולם היה שמם (יבמות סב:). כמו כן היה מגדולי התנאים שחידשו את מרכז התורה ביבנה מה שנקרא "כרם ביבנה" (שבת לנ:).

והירושלמי בברכות (פ"ד ה"א דף לג.) מפרש, מדרש דרש רבי אלעזר בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה, וכי כרם היה שם? אלא אלו תלמידי חכמים שהיו עשויין שורות שורות ככרם (אבל רבי חיים פאלאגני מסביר בדרך הדרוש למה נקרא "כרם ביבנה", שכמו אצל הענבים, הענבים המשובחות בכרם נמצאים למטה בתחתית הכרם, כך גם אצל לומדי התורה, מי הם לומדי התורה המשובחים? אלה שיושבים למטה, ולא אלו היושבים למעלה על הבמה ורודפים אחר הכבוד).

לפני שלמד אצל רבי עקיבא למד רבי יהודה בילדותו אצל אביו רבי אלעאי אשר מסר לו את תורת רבי אלעזר בן הורקנוס רבו (מנחות יח. ועי' סוכה כו:), וכמובא באבות דר"ג (סוף פרק ט"ו): רבי יהודה בר' אלעאי אמר משום רבי אלעאי אביו שאמר משום ר"א

לדעת התוס' המעם שהלכה כרבי יהודה משום תכונתו להיות מתון. כמובא בגיטין (פז:): "דתניא איסי בן יהודה היה מונה שבחן של חכמים, רבי מאיר חכם וסופר רבי יהודה חכם לכשירצה". ומבארים התוספות: "חכם לכשירצה – יותר מרבי מאיר ודילמא רבי מאיר חריף ומקשה ורבי יהודה מתון ומסיק וכי האי גוונא אמרינן בסוף הוריות (דף יד.). ע"כ.

כלומר הסיבה שנפסקה ההלכה כרבי יהודה משום מעלתו בקיום "הוו מתונים בדין". כמו שאמרו בסנהדרין (ז:): מנין לנו מה ששנה התנא "הוו מתונים בדין", שנאמר "ולא תעלו במעלות על מזבחי", (כלומר, במעלות, במרוצה ובחזקה. רש"י), ואחר כך מיד נאמר "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם". מכאן שאין למהר בדין.

את המתנינות של רבי יהודה בר אילעאי אפשר לראות מהמעשה המובא במסכת נדרים (פו:): ההוא דאמר לה לדביתהו (=לאישתו), קונם שאי את נהנית לי (=את אסורה עלי) עד שתטעימי תבשילך לרבי יהודה ולר"ש. ר' יהודה טעים (=מעם) אמר ק"ו ומה לעשות שלום בין איש לאשתו, אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים המאררים בספק, ואני על אחת כמה וכמה".

המהרי"ץ חיות על דברי הגמרא במסכת גיטין מפרש מהו "חכם לכשירצה", וכולם מתקשים, איזו מעלה זו שהוא רוצה הוא חכם, שהוא רוצה הוא מסוגל ללמוד, זהו שבה שאומרים על בחורים לא על תנאים. ומבאר, וז"ל: דהנה ידענו בנסיון דאף האדם היותר שלם בתכלית השלמות, אינו עלול בכל עת לחכמה ולהתבוננות ולא כל הזמנים שוים, בזמן שהאדם בצער או בכעס או שהוא במעמד העוני או שתקפה עליו הכעס והקנאה, הנה אינו עלול בשעה זו להעמיק במדע, לשחות במעמקי מצולות התורה והעבודה צריכים להפשיט כל ענינים החושים ושאר המחיצות המבדילות. ושבוהו בכאן את רבי יהודה שהוא חכם לכשירצה, דהיינו שבכל עת שהוא רוצה להעמיק בחכמה היה נקל בעיניו להשקיע ביון מצולה כל עניני החושים ולהפשיט עצמו מן העולם התחתון ולהשתדל בדעת ובתבונה, ודבר זה לא מצוי אלא באיש אחד בן ששים ריבוא אשר יוכל להתפאר עצמו כי הוא מוכשר בכל עת ובכל רגע לכנוס בפנמיות התורה. עכ"ל.

והנה אף שכתב שלא נמצא איש כזה גם בין ששים ריבוא, אך הנלמד הוא, שהאפשרות נמצאת, ויש בכח היכולת לצאת מהחושים ולהתעלות יותר, והלימוד לגבינו להתאמץ ולהתעלות כפי כח כל אחד ואחד.

התואר "ראש המדברים בכל מקום":

מובא בגמרא בברכות (סג:): "תנו רבנן: כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה היו שם רבי יהודה ורבי יוסי ורבי נחמיה ורבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי,

פתחו כולם בכבוד אכסניא ודרשו. פתח רבי יהודה ראש המדברים בכל מקום בכבוד תורה ודרש וכו'.

מי נתן לו את התואר "ראש המדברים בכל מקום"?

הגמרא במסכת שבת (לג:): מספרת שישבו שלשה תנאים – רבי יהודה בר אלעאי, רבי יוסי ורבי שמעון בר יוחאי. איתם היה אדם בשם יהודה בן גרים ודנו במעשיהם של הרומאים.

"פתח רבי יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהם של אומה זו – תיקנו שווקים, תיקנו גשרים, תיקנו מרחצאות. רבי יוסי שתק. נענה רבי שמעון ואמר: כל מה שתיקנו לא תיקנו אלא לצורך עצמן, תיקנו שווקים – להושיב בהן זונות. מרחצאות – לעדן בהן עצמן, גשרים – ליטול מהם מכסים. הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם ונשמעו למלכות. אמרו (הרומאים): יהודה שעילה – יתעלה. יוסי ששתק – יגלה לציפורי, שמעון שגינה – יהרג. והסביר רש"י שיהודה בן גרים לא הלך להלשין לרומאים אלא סיפר לבני ביתו והקול נשמע.

ובמה יתעלה רבי יהודה – שיקרא "ראש המדברים בכל מקום".

רבינו יוסף חיים ז"ע בספרו בן יהודע מסביר: "אף על פי שהיה דבר זה על פי גזירת המלך בשביל כבודם. הנה גם מן השמים היה רצון בדבר זה כי ראוי היה לכך מצד בחינתו ושורשו".

וייש להביא אסמכתא לדברי רבינו יוסף חיים, שמעלה הבאה לאדם מהמלכות אינה גורעת, אלא אות היא מן השמים. על פי מה שכתב בשו"ת הרמ"א (סימן קכ"ג) שנשאל על מינוי של רב על ידי מלך נכרי – האם הוא פסול. והביא ראיה מהגמרא (בבא בתרא כא.) המדברת בשבחו של יהושע בן גמלא: "דאמר רב יהודה אמר רב: ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו, שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל וכו'. ע"כ. וביבמות (סא:): מובא, כי אשתו של יהושע בן גמלא – מרתא בת בייתוס עשירה היתה, והיא שילמה כסף לינאי המלך כדי שימנה את בעלה לכהן גדול. ואומרת על כך הגמרא, שזה "קטיר" – "קשר". כלומר קנוניה. כך לא ממנים כהן גדול. אעפ"כ חכמים דנו אותו לפי מעשיו הטובים ואמרו שבזכותו לא נשתכחה תורה מישראל. וכתבו התוס' בבבא בתרא: "וצדיק גמור היה כדאשכחן הכא". מוכיח מכך הרמ"א, שמינוי על ידי השלטונות אין בו משום גריעותא. עוד ראיה הביא הרמ"א לדבר זה, מעזרא הסופר ונחמיה בן חכליה שהיו מושלים ע"פ כורש מלך פרס ואעפ"כ לא נגרע מצדקתם ומעשיהם דבר. ואמרו על עזרא (סנהדרין כא:): שהיה ראוי שתינתן תורה על ידו לישראל.

אלא שצריך להקפיד שלא יטול רשות מהמלך שלא ברצון הקהילות, ומי שעושה כן הוא מצער את הצבור ועתיד ליתן את הדין. אבל אם המינוי הוא טוב וראוי – אין בכך קלקול. וכן כתב הרשב"א בתשובה (סימן תרל"ו). אבל מי שנתמנה שלא מרצון הקהילה עתיד

ליתן את הדין אם הוא הגורם, וכמו שדרשו ז"ל במסכת יומא (ט). "יראת ה' תוסיף ימים" – אלו כהני בית ראשון, "ושלות רשעים תקצורנה" – אלו כהני בית שני וכו'. שלא האריכו ימים כי קנו את השררה שלא ברצון הציבור.

ואולי בגלל זה האריך רבי יהודה ימים שנים רבות מאוד והגיע לזקנה מופלגת ביותר עד שהיה מורה הוראה בבית רבי יהודה הנשיא, כפי שיתבאר בהמשך. וכל זה כדי שלא יצא עליו ח"ו לעז בגלל שהנכרים מינו אותו ל"ראש המדברים".

וממשיך רבינו יוסף חיים זיע"א להסביר שם על פי מה שכתב האר"י בשער הגילגולים. כי רבי יהודה בר אלעאי הוא משורש קין שהוא הבכור. שזכה לבחינת נפש דאצילות שהוא בסוד הדיבור שהדיבור הוא בנפש, ואצילות כוללת את כל המדרגות שתחתיה. ע"כ (רבי צדוק הכהן מלובלין בספר פרי צדיק קדושת השבת מאמר ז', כותב שהסיבה שזכה רבי יהודה בר אלעאי לתואר "ראש לכל המדברים" משום גדול יגיעתו בתורה, כמובא בסנהדרין כ', שהיו ששה תלמידים מתכסין בטלית אחת ועוסקין בתורה". ונתנו בלב המלך לקרוא לו כך. כי "לב מלכים ביד ה' – לכל אשר יחפוץ – יטהו". וכלשונו: "ונבחר מה' להיות ראש המדברים בתורה שבעל פה. על ידי יגיעתו בהרבעת תורה בישראל יותר מכולם").

והנה בספר מכלל יופי (להגאון רבי אליהו בעל שם, קהלת י"ב, ה' דף נ"ט מדפי הספר) כתב וז"ל: "ושמעתי מהמקובל האלוקי, שארי מוהר"ר יחיאל לוריא, שבא מצפת תוב"ב, שמקושש עצים היה חטאו שהיה מדבר דברי חול בשבת ואילו הוא החסיד הר"י לוריא היה נזהר שלא היה מדבר בשבת זולת דברי תורה ע"כ שמעתי.

ונראה לי שזה נרמז באומרו "מקושש עצים ביום השבת" שהיה "מקושש" ועוסק בדברי חול שהם מן הקש הקליפה, במקום שהיה לו לדבר "עצים", דהיינו דברי תורה, כדכתיב (משלי ג', י"ח) "עץ חיים היא וגו'", ומי שיש בידו למחות במדברים ימחה, ואשרי לו. עכ"ד.

והנה רבי יהודה ברבי אלעאי היה גלגולו של המקושש עצים (כפי שיובא בהמשך בשם האר"י הקדוש), לכן משמים גלגלו שיהיה ראש המדברים בכל מקום, כדי להוכיח שזכה לתקן את פגם הדיבור שנכשל בגלגול הקודם.

באותה דרך יש לפרש, דברי הגמרא בשבת (כה): כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי, ערב שבת מביאין לו קדירה מליאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך ה' צבאות, והיו תלמידיו מחבין ממנו כנפי כסות, אמר להן: בני, לא כך שניתי לכם סדין בציצית בית שמאי פוטרין ובית הלל מתירין והלכה כדברי בית הלל. ומפרש רש"י שהיה יושב בסדינין של פשתן ובהן ציצית של תכלת כלאים, אלא שמותר מן התורה דדרשינן סמוכין "לא תלבש שעמטני גדילים תעשה לך".

והרמב"ם (פ"ל מהלכות שבת) הביא דברים אלו להלכה: ארבעה דברים נאמרו בשבת, שנים מן התורה ושנים מדברי סופרים, והן מפורשים על ידי הנביאים, שבתורה "זכור" ו"שמור", ושנתפרשו על ידי הנביאים "כבוד" ו"עונג", שנאמר (ישעיהו נ"ח, י"ג) "וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מכבוד". איזהו כבוד? זה שאמרו חכמים שמצוה על אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת מפני כבוד השבת ומתעטף בציצית ויושב בכבוד ראש מיחל להקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך.

וצריך להבין את מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי שקבעו הרמב"ם להלכה, להתעטף בטלית כדי לקבל את פני השבת?

אלא מצינו במדרש (תנא דבי אליהו רבה פרק כ"ו, ובילקוט שמעוני שלח פרק ט"ו רמז תשי"ג) בעניינו של המקושש עצים בשבת: אמר הקב"ה למשה: מפני מה חילל זה את השבת? אמר משה לפניו: רבש"ע איני יודע. א"ל הקב"ה למשה: אני אומר לך, כי בכל ששת ימי חול יש לו לישראל תפילין בראשו ובזרועו ורואה אותם וחוזר ממעשיו, אבל עכשיו ביום השבת שאין לו תפילין בראשו ובזרועו, לכן חילל זה את השבת. באותה שעה אמר לו הקב"ה למשה: משה צא וברור להם דבר שינהגו בשבתות ובימים טובים, זה מצות ציצית שנאמר "דבר אל בני ישראל וגו' ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם וגו' וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה' וגו'". ע"כ.

נמצא כי חטאו של המקושש עצים בחילול שבת נבע מחוסר מצות ציצית. לכן, רבי יהודה ברבי אלעאי שהיה גלגולו של המקושש עצים, היה מקפיד לקבל את השבת בעטיפת ציצית, בשביל שלא יכשל שוב בחטא של חילול שבת.

רבי יהודה בר אלעאי היתה בו הנהגה מיוחדת שלא הסכים להשתמש בחפציהם של האחרים. כפי שמספרת עליו הגמרא במסכת נדרים (מ"ט): "רבי יהודה כד אזיל לבי מדרשא שקיל גולפא (- חבית) על כתפיה, אמר: גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה". השיטה מקובצת שם מביא שני פירושים וז"ל: "שקל גולפא חבית. שלא היה לו טלית להתכסות והיה מתכסה בחבית ונראה כנושא ממקום אל מקום ולא היה ניכר שהיה מחוסר בגדים ומתכבד במלאכה זאת. לישנא אחרניא לישב עליה בבית המדרש. שיטה". מביאורו השני של השיטה אנו רואים על הנהגתו המיוחדת של רבי יהודה בר אלעאי, שאפילו כשהלך לבית המדרש הוא אינו רוצה להשתמש במקום ישיבה של הציבור והוא בעצמו מביא לעצמו את מקום מושבו.

נראה לתת הסבר לדבר, על פי דברי הגמרא שם שמספרת, אשתו של רבי יהודה קנתה צמר וממנו עשתה מלבוש אחד לשניהם, כשהיתה היא יוצאת

לשוק, היתה היא לובשת אותן, וכשרבי יהודה היה יוצא, היה הוא לובשו ומברך עליו: "ברוך שעטני מעיל".

השיטה מקובצת מעיר לגבי הברכה שהיה מברך רבי יהודה בלבישת המלבוש. הכיצד יכול רבי יהודה לברך על לבישת מעיל, הרי מעיל הוא בגד יקר וחשוב, ואילו לרבי יהודה היה בגד פשוט כל כך.

ומתריץ השטמ"ק: כיון שהיה חשוב עליו כמעיל לפי שקראו אותו מעיל לא היה משקר בברכתו כאילו הוא מעיל, שאותן שנעשו ממשי אותן פולפרין נקראו מעיל, על שם עילוי משאר הבגדים, וגם לפי שהיה זה מעולה בעיניו היה יכול היטב לקרותו מעיל. ע"כ.

אצל רוב הבריות למרות שיש להם מלבושים רבים אינם מברכים על מעלת מלבושם ומברכים באופן כללי "מלביש ערומים". ואילו רבי יהודה למרות שיש לו רק מלבוש אחד ויחיד, מכיון שמחשיבו כמלבוש יקר הוא יכול לברך ברכה מיוחדת "ברוך שעטני מעיל".

זה מראה את הנישה של רבי יהודה לערכם של הפצים שונים, להעריך כל הפיץ והפיץ באשר הוא, ולא משנה מה שוויו האמיתי, לכן כאשר חבר רוצה לתת לו טובת הנאה היחס הוא לא שוה, אולי אותו חבר מרגיש שזו הנאה מועטת מה סך הכל הוא נותן לו, אבל אצל רבי יהודה שהוא מעריך כל דבר ודבר באשר הוא, ההנאה היא גדולה ולכן הוא לא מסוגל לקבל מהחבר, והוא מסתפק במועט ואף בכיסאות של הישיבה הוא מעדיף שלא להשתמש.

אותה הנהגה אנו רואים גם אצל בית הלל בענין הקמת בית בישראל. הגמרא במסכת כתובות (טז:) אומרת, תנו רבנן כיצד מרקדין לפני הכלה? בית שמאי אומרים: כלה כמות שהיא. ובית הלל אומרים: כלה נאה וחסודה. אמרו להן בית שמאי לבית הלל: הרי שהיתה חיגרת או סומא אומרים לה כלה נאה וחסודה והתורה אמרה "מדבר שקר תרחק"? אמרו להם בית הלל לבית שמאי: לדברייכם מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנו בעיניו או יגנו בעיניו, הוי אומר ישבחנו בעיניו, מכאן אמרו חכמים, לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות.

ובביאור תירוצם של בית הלל לשאלת בית שמאי מדבר שקר תרחק, מבאר בשיטה מקובצת: "כלה נאה וחסודה, כלומר כל הכלות משבחין אותן בן, כלה נאה וחסודה, כלומר, בעלת חן וחוט של חסד משוך עליה. ממהדורא קמא של רש"י ז"ל כך מצאתי פירוש לפירוש, אפילו שתהיה כעורה אפשר בחוט של חסד וכדאמרינן גבי אסתר, הילכך אם אפשר להעלים מעיני החתן מה בזה".

נמצא, שהחתן יכול להתייחס לאשתו בעיניים אחרות מכל העולם, כלפי החתן באמת האישה אשר בחר היא כלה נאה וחסודה.

יש כאן יסוד גדול שהכל תלוי ביחס האדם אל המציאות. האדם במבטו יכול להפוך עולמות. האדם יכול בלבו הגדול להפוך אישה כעורה לאישה נאה וחסודה.

ובהנהגה זו התנהג גם רבי יהודה בר אילעאי שהיה נוטל בד של הדם ומרקד לפני הכלה ואומר "כלה נאה וחסודה". להסתכל על האשה בעין טובה לראות בה את מעלותיה.

ולכן בחר לקחת הדם, לרמוז לדברי חז"ל (סנהדרין מד.) הדורשים על הפסוק שנאמר אצל עכן "חטא ישראל" (יהושע ז', י"א) "אמר רבי אבא בר זבדא - אף על פי שחטא ישראל הוא, אמר רבי אבא: היינו דאמרי אינשי אסא דקאי ביני חילפי - אסא שמיה, ואסא קרו ליה". והיינו - שאף הדם ששרוי בין הקוצים - עדיין שמו עליו והוא קרוי הדם.

ומתבאר כי ההדס מסמל להסתכל תמיד על הצד הטוב ועל מעלותיה של הכלה. כמו כן ההדס בארבעת המינים מסמל לעיניים, בא רבי יהודה ואומר לחתן, שהאישה היא בעצמה טובה זה רק תלוי באיזה עיניים אתה מסתכל עליה.

כוחו לראות את הטוב הביאו גם ללמד זכות על עמי ארצות, כמו שהגמרא במסכת בבא מציעא (לג:) אומרת: "דרש רבי יהודה ברבי אלעאי על הפסוק (ישעיה ס"ו): "שמעו דבר ה' החרדים אל דברו אמרו אחיכם שונאיכם מנדיכם למען שמי יכבד ה'", "שמעו דבר ה' החרדים אל דברו" אלו תלמידי חכמים "אמרו אחיכם" אלו בעלי מקרא, "שונאיכם" אלו בעלי משנה, "מנדיכם" אלו עמי הארץ. שמא תאמר פסק סברם ובטל סיכויים? תלמוד לומר "ונראה בשמחתכם" שמא תאמר ישראל יבושו? תלמוד לומר "והם יבושו" עובדי כוכבים יבושו וישראל ישמחו. ע"כ.

אם כן לא פלא שרבי יהודה קיבל את התואר "חסיד". כמו שאומרת הגמרא במסכת בבא קמא (קג:): "היכא דאמרינן מעשה בחסיד אחד או רבי יהודה בן בבא או רבי יהודה ברבי אלעאי".

הסתפקותו במועט:

רבי יהודה חי כל ימיו בדוחק ובצמצום מתוך בחירה ורצון להסתפק במועט ולא הסכים ליהנות ממתנת בשר ודם, כמו שהגמרא בנדרים (מט:): מספרת, כי לרבי יהודה ואשתו היתה רק גלימה אחת, כשהיתה אשתו יוצאת לשוק מתעטפת היא בגלימה זו, ורבי יהודה היה נותר ספון בביתו. כמו כן כשיצא רבי יהודה להתפלל התעטף הוא בגלימה ואשתו נותרה בבית.

פעם אחת גזר רבן שמעון בן גמליאל תענית ורבי יהודה לא הגיע לכינוס, כשנדרש רבן שמעון לסיבה להיעדרות זו, נודע לו כי לרבי יהודה אין גלימה להתעטף בה ולכן הוא אינו יכול להגיע, מיד שלח לו

בגד, אולם רבי יהודה סירב לקבלה מיד השליח ואמר לו: 'אינני זקוק למתנת בשר ודם ראה מה יש לי משלי'.

בעת אומרו דברים אלה, הוא הרים את המחצלת שהיתה פרושה למרגלותיו, נעשה לו נס והרצפה שמתחת המרבד נתכסתה בזהובים. 'אולם' הוסיף רבי יהודה ואמר לשליח הנפעם, 'אינני רוצה ליהנות בעולם הזה במאומה לא משל הקב"ה וקל וחומר לא משל בשר ודם'.

רבי יהודה על אף העוני שהיה חי בו, היה מפורסם כאדם השמח בחלקו ותמיד היו פניו מאירים. פעם אחת, כתשובה לשאלת רבי טרפון 'מפני מה פניך צהובים היום?' ענה רבי יהודה: "אמש יצאו עבדיך לשדה והביאו לנו תרדין (ירק זול) ואכלנום בלא מלח, ואם אכלנום עם מלח כל שכן שהיו פנינו צהובין" (נדרים שם).

רבי יהודה אף היגך את האחרים להסתפקות במועט וכה היו דבריו (פסחים קיד). "אכול בצל ושב בצל ולא תיכול אווזין ותרנגולין" – אל תאכל מעדנים – "ויהא לבך רודף עליך" – משום שסופך יהיה שתימשך אחר תאוותיך.

אותה הסתפקות במועט הביאה שהוא זה שהשפיעה פרנסה לעולם, והוא היה צינור הפרנסה של הדור, כמו שאנו רואים בדברי הגמרא בברכות (יז): כל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת, כל העולם כולו נזנין בשביל הנינא בני, וחנינא בני די לו בקב הרובין מערב שבת לערב שבת.

וכותב הר"ן בדרשותיו (דרוש ח) וז"ל: ולפיכך בהימצא לחכמים והחסידים בדורות, יהיה השפע שופע עליהם, ובאמצעותם אפשר שיהיה שופע על כל המוכנים מבני דורם. וכל שכן לאותם שהם מתקרבים אליהם ומשתתפים עמהם, ולא בחייהם בלבד כי גם אחרי מותם, מקומות קברותיהן ראויין להימצא השפע שם בצד מן הצדדים, כי עצמותיהם אשר כבר היו כלים לחול עליהם השפע האלוהי עדיין נשאר בהם מן המעלה והכבוד שיספיק לכיוצא בזה וכו'.

לכן מקום קברו של רבי יהודה בר אלעאי ידוע כמקום המסוגל לפרנסה, והמנהג לבוא על קברו ולעשות ז' הקפות ולומר המזמור פרק כ"ט שבתהילים ו"אנא בכח" (השל"ה הקדוש ז"ל במכתבו הידוע לבני ביתו כותב: כי במערה של רבי יהודה בר אלעאי קבורים עשרים תנאים ותלמידיהם).

רבי יהודה זכה לתואר "מלאך ה' צבאות":

מצינו במסכת שבת (כה:) שרבי יהודה זכה לתואר "מלאך ה' צבאות", כפי שאומרת הגמרא שם: כך היה מנהגו של ר' יהודה בר אלעאי ערב שבת מביאים לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך ה' צבאות.

וצריך להבין כיצד זכה רבי יהודה לתואר הנעלה של "מלאך ה' צבאות"?

הגמרא בנדרים (מט:) מביאה מעשה, "אמר ליה ההוא צדוקי לרבי יהודה: פניך דומין אי כמלווי רבית אי כמגדלי חזירין. א"ל, ביהודאי תרוייהו אסירן, אלא עשרים וארבעה בית הכסא אית לי מן ביתא עד בי

מדרשא, וכל שעה ושעה אני נכנס לכל אחד ואחד". ותמוה הוא, וכי שייך שיכנס אדם עשרים וארבעה פעמים לבית הכסא בשעה מועטת?

אלא כוונתו, כשהיה הולך לבית המדרש להתפלל היה ממרק את עצמו לגמרי מכל שמץ של פסולת. ודוקא עשרים וארבע פעמים, כי מצינו שהמספר עשרים וארבע משתייך אל בית המקדש. כגון הפרוכת במשכן שהפרידה בין קדש הקדשים להיכל נארגה מחומים שכל אחד מהם היה כפול כ"ד (יומא עא.), לעבודת בית המקדש "התקינו נביאים הראשונים (שמואל ודוד כפי שמבארת הגמרא בתענית כז.) עשרים וארבעה משמרות על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלים של כהנים של לויים ושל ישראלים" (תענית כו.). וכן בברכות (כט.): הני עשרים וארבע דתעניתא כנגד מי? אמר רבי חלבו: כנגד עשרים וארבע רגנות שאמר שלמה בשעה שהכניס ארון לבית קדשי הקדשים. ע"כ. כמו כן בבבא קמא (קי.): עשרים וארבע מתנות כהונה ניתנו לאהרן ולבניו, עשר במקדש וד' בירושלים ועשר בגבולים. וכן בירושלמי (סנהדרין פ"י ה"ה): אמר רבי יוחנן: לא גלו ישראל עד שנעשו עשרים וארבע כיתות של מינים (ובמאמר על רבי חייא ביארנו מה השייכות המספר עשרים וארבע לבית המקדש).

והיינו רבי יהודה ברבי אילעאי שהיה הולך לבת המדרש היה מתנהג כאילו עכשיו הוא צועד לבית המקדש והיה מכין את עצמו, וממרק ומסיר מעצמו כל חלק רע וטומאה שבו, עד שנעשה זך וטהור וראוי להיכנס לבית המקדש הוא בית המדרש.

במעשיו זה הוא דומה לכהן, והרי הכהן נקרא מלאך, כמו שנאמר (מלאכי ב, ז) "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא", ולכן נקרא רבי יהודה "מלאך ה' צבאות".

עוד יש לפרש מדוע זכה רבי יהודה ברבי אילעאי לתואר "מלאך" מהמת האחדות שהיתה בו ובדורו, ומצינו כי מעלת המלאכים שיש בהם אחדות שהרי לא שייכת בהם שנאה וקנאה, וכמאמר התפילה: "כולם אהובים וכו', וכולם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה ונותנים באהבה רשות זה לזה להקדיש ליוצרם בנחת רוח".

וכן מובא במסכת נדרים (סו:): ההוא דאמר לה לדביתהו (=לאישתו), קונם שאי את נהנית לי (=את אסורה עלי) עד שתטעימי תבשילך לרבי יהודה ולר"ש. רבי שמעון הקפיד ואמר: ימותו כל בני אלמנה ושמעון אל יזוז ממקומו. ואילו רבי יהודה הסכים לטעום מהמאכל. ואמר: קל וחומר ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה, שמי ימחה, אני על אחת כמה וכמה". הרי שמחל על כבודו כדי להשכין שלום בין איש לאשתו.

וכן מביאה הגמרא בכתובות (יז:) שהיה רבי יהודה נוטל בד של הדם ומרקד לפני הכלה. ואומר: "כלה נאה וחסודה". ובאבות דרבי נתן (פ"ד ה"ב) "מעשה ברבי יהודה ברבי אלעאי שהיה יושב ושונה לתלמידיו ועברה כלה ואחו בידו כדי צרכו והיו משנין בה עד שעברה כלה מלפניו. שוב מעשה ברבי יהודה ברבי אלעאי שהיה

יושב ושונה לתלמידיו ועברה כלה לפניו, אמר מהו זה, אמרו לו: כלה שעברה, אמר להם: בני! עמדו ועסקו בכלה שכך מצינו בקב"ה שנתעסק בכלה אני על אחת כמה וכמה".

כמו כן מובא בסנהדרין (כ.) "יראת ה' היא תתהלל" זה דורו של רבי יהודה ברבי אילעאי, אמרו עליו על רבי יהודה ברבי אילעאי: שהיו ששה תלמידים מתכסין בטלית אחת ועוסקים בתורה. ע"כ.

ושאל בזה הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל בספרו שיחות מוסר (תשל"א, מאמר כ"ב): היתכן כדבר הזה שטלית אחת תספיק לששה תלמידים, וכן מה ענין מיוחד יש בדבר זה על דורו של רבי יהודה ברבי אלעאי וכי עניות מעלה היא?

וביאר בזה שחז"ל באו לומר באיזו דרגה עצומה של מדות טובות והנהגה של ותרנות נפלאה היו תלמידיו של רבי יהודה, שמפאת עניותם לא היתה טלית לכולם, ובשעה שהיו מתכסים בטלית, כל אחד היה נותן לחברו להתכסות וכשיש ויתור כזה אזי טלית אחת יכולה לספק אפילו ששה תלמידים, אבל אילו לא היו ותרנים וכל אחד היה מושך לעצמו לא היתה טלית זו מספקת אפילו לשניים. וכמאמר חז"ל (סנהדרין ז.): "ההוא דהוה קאמר ואזיל: כי רחימתין הוה עזיזא אפותיא דספסירא שכיבין השתא דלא עזיזא רחימתין פוריא בר שיתין גרמידי לא סגי לן השתא דלא עזיזא רחימתין פוריא בר שיתין גרמידי לא סגי לך כאשר האהבה בין השניים עזה, על רוחבה של חרב היינו שוכבים, עכשיו שאהבתנו אינה עזה – מיטה של ששים אמה אינה דיה לנו.

והנה מצינו כי רבי יהודה ברבי אלעאי האריך ימים מאוד, כמובא במנחות (קד.), שרבי יהודה היה פוסק ההלכות של בית רבי: "אמר רב יוסף: רבי יהודה – מורינא דבי נשיאה הוה". מורה של בית הנשיא היה. והסביר שם רש"י כי רבי יהודה בר אילעאי "היה להם, לבית רבי, מורה הוראות ועל פיו היו עושין כל דבריהם וכו'". והרי הגמרא בקידושין (עב): אומרת: כשמת רבי עקיבא נולד רבי. ע"כ. ורבי יהודה היה תלמידו של רבי עקיבא, נמצא כי היה זקן מופלג בזמן נשיאותו של רבי יהודה הנשיא (בסדר הדורות אות י' מביא שרבינו הקדוש נפטר בגיל מאה).

ונראה לבאר על פי מה שכתב הגר"ח פלאג'י בספרו נפש כל חי (מערכת ש' אות נ"ג): גדול השלום שהרי ע"י המחלוקת גורם סכנת נפשות כמ"ש רז"ל "כי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה וגו' ואם אסון יהיה ונתת נפש תחת נפש". גם אמרו במדרש רבה ובתנחומא ס' קרח, כי כל העוזר במחלוקת הקב"ה מאבד זכרו מן העולם. יעו"ש. וא"כ מרובה מידה טובה כי ע"י השלום זוכה לחיים ארוכים ולא יכרת כל בשר וזהו כונת רז"ל במכילתא סו"ס יתרו והביאו רש"י ז"ל בחומש, וז"ל: "כי חרבך הנפת עליה ותחלליה", מכאן היה רשב"א אומר: המזבח נברא להאריך ימיו ושנותיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו ושנותיו של אדם אינו רשאי להניף המקצר על המאריך. רבן יוחנן זכאי אומר: הרי הוא אומר

אבנים שלמות תבנה אבנים שמטילות שלום, והרי דברים ק"ו, ומה אם אבני מזבח שאינן לא רואות ולא שומעות ולא מדברות על שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, אמר הקב"ה: לא תניף עליהם ברזל, שלא יעלה הכורת ומחבל עליהם, המטיל שלום בין איש לאיש בין איש לאשתו בין עיר לעיר בין משפחה ומשפחה עאכ"ו שלא יעלה עליו הכורת ומחבל ושלא תבוא עליו הפורענות. עכ"ל. והיינו כמ"ש כי סגולת הרודף שלום הוא שזוכה להאריך ימים ולא יכרת במבחר ימיו וכו'. עכ"ד.

נמצא כי המרבה שלום בעולם מאריך ימים, ומשום כך, רבי יהודה ברבי אלעאי שהיה מרבה שלום בעולם זכה לאריכות ימים ושנים.

עיקר מעלת יראת שמים בהשפעתה על האחרים:

איתא בגמ' בשבת (קכז:) "מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל ולמלון השכיבה תחת מרגלותיו, למחר ירד וטבל ושנה לתלמידיו ואמר: בשעה שהשכבתיה תחת מרגלותי כמה חשדתוני ... אמר להם העבודה כך היה ואתם כשם שדנתוני לכף זכות המקום ידין אתכם לכף זכות" וכו'. וברש"י "כל היכא דאמרינן מעשה בחסיד אחד או רבי יהודה בן בבא או רבי יהודה ברבי אלעאי".

והעיר הגאון רבי עקיבא איגר בגליון הש"ס: "עיין דבר נחמד בזה בברכת הזבח תמורה טו".

ושם בספר ברכת הזבח עמד על לשון רש"י דלא פירש בן על שום מעשה בחסיד אחר הנזכר בש"ס.

וביאר, דהוקשה לרש"י דבסנהדרין (כ.) איתא "והבל היופי זה בועז, יראת ד' היא תתהלל, זה פלטי בן ליש". ולמה לא השיב שם גם החסידות של אותו חסיד, שהרי היא ממש כחסידותו של בועז שהיתה רות למרגלותיו ולא נגעה?

לכן אמר רש"י דכל היכא שנאמר מעשה בחסיד אחד הוא רבי יהודה בר אילעאי, ושם איתא בגמ' "יראת ד' היא תתהלל זה דורו של ר' יהודה ברבי אלעאי שהיו ששה תלמידים מתכסין בטלית אחת ועוסקין בתורה".

וא"כ המעלה הזו של רבי יהודה בר אילעאי שלא נגע באותה נערה קטנה, היא מול המעלה שהיו ששה תלמידים מתכסים בטלית אחת בדורו, ועל כן לא הוצרכה הגמרא להזכיר מעלתו בענין הנערה, וזהו שאומר רש"י דהמעשה באותו חסיד הוא רבי יהודה בר אילעאי, דלא תיקשי לך למה לא הוזכרה מעלתו.

ומסיים שם הברכת הזבח, דפירוש זה פירש כשהספיד להרב הגדול מוהר"ר יושיע זצ"ל מק"ק קראקא. עכ"ד.

מדבריו אנו למדים, כי גדלות של אדם נמדדת לא במעשיו הפרטיים שלו, אלא בהצלחתו להשפיע על בני דורו להתנהג כמותו, לכן חז"ל אינם משבחים את רבי יהודה בגבורתו האישית על יצרו, אלא "שהיו מתכסין ששה בטלית אחת ועוסקין בתורה" – השפעתו על סביבותיו.

וכדברי הגמרא בברכות (ו): "אמר רב חלבו אמר רב הונא: כל אדם שיש בו יראת שמים, דבריו נשמעין, שנאמר: סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא..." כי המודד ליראת שמים אמיתית היא הכח והיכולת להשפיע על האחרים, וזו היתה מעלת רבי יהודה ברבי אלעאי.

מדוע רבי יהודה דיבר בשבחם של הרומאים:

ישנה גמרא תמוהה בעניינו של רבי יהודה בר אלעאי, הגמרא במסכת שבת (לג): מספרת, על רבי יוסי ורבי שמעון בר יוחאי ורבי יהודה בר אלעאי, וישב יהודה בן גרים ביניהם. פתח ר' יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהן של אומה זו: תקנו שווקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות. ר' יוסי שתק. נענה רשב"י ואמר: כל מה שתקנו לא תקנו אלא לצורך עצמן. תקנו שווקים להושיב בהן זונות, מרחצאות לעדן בהן עצמן, גשרים ליטול מהן מכס. הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם ונשמעו למלכות. אמרו: יהודה שעילה יתעלה, יוסי ששתק יגלה לציפורי, שמעון שגינה יהרג.

והדבר הוא פלא, כיצד רבי יהודה דיבר במעלתם של מלכות רומי הרשעה, והרי רבי יהודה היה תלמידו של רבי עקיבא שהרומאים הרגו אותו בצורה מתרידה כמבואר במסכת ברכות (סא.), הוא ראה את הרוני ביתר במרד בר כוכבא, וכי הוא שכח את כל זה? והרי הירושלמי במסכת תענית (פ"ד ה"ה דף כד.) אומר: שרבי הוה דרש עשרין וארבעה עבדין "בלע ה' ולא חמל" ורבי יוחנן דרש אשיתין. שואל הירושלמי: ורבי יוחנן יתיר על רבי? אלא ע"י דרבי הוה סמיך לחורבן בית מקדשא הוה תמן סבין נהירין והוה דרש ואינין בכין ומשתתקין וקיימין לון. ע"כ. כלומר, עוד בימי רבי לא אפשר בכיים של הזקנים שזכרו את מרד בר-כוכבא לרבי להאריך בדרשה על חורבן ביתר. האם ייתכן איפוא שבימי אושא ניתן לרבי יהודה בר אלעאי לומר שבחים על רומי?

מן המקורות עולה, שרבי יהודה בעצמו התנסה בחוויות הקשות של גזירות השמד, חוויות שבוודאי לא היה בהן כדי להגביר אצלו את רגשי האהבה וההערצה כלפי רומי. וכך שונים אנו בשמו במסכת עירובין (דף צא.): אמר רבי יהודה מעשה בשעת הסכנה והיינו מעלין ספר תורה מחצר לגג ומגג לחצר ומחצר לקרפף לקרות בו אמרו לו אין שעת הסכנה ראייה. ע"כ. וכמו כן הוא מספר על בית הכנסת הגדול באלכסנדריה, שנחרב על ידי הרומאים, כמובא בירושלמי (סוכה פ"ה ה"א דף נה.): תני אמר רבי יודה, כל שלא ראה דיפלי איסטבא של אלכסנדריאה לא ראה כבוד ישראל מימיו, ולאחר תיאור נלהב של בית הכנסת מסיים רבי יהודה: ומי החריבה? מרגיונום הרשע.

האם שכח רבי יהודה את החרבת בית הכנסת באלכסנדריה כאשר בא לתאר את 'מעשיה הנאים' של רומי? כמו כן הגמרא בתענית (ל): אמר רב יהודה אמר רב: כך היה מנהגו של רבי יהודה ברבי אלעאי, ערב תשעה באב מביאין לו פת חריבה במלח ויושב בין תנור לכיריים ואוכל ושותה עליה קיתון של מים, ודומה כמי

שמתו מוטל לפניו. נמצא כי היה בצער גדול על מעשיהם הרעים של הרומיים, ואם כן כיצד דיבר במעלתן?

ליישב את הדברים נראה בהקדם ביאור שורש נשמתו של רבי יהודה בר אלעאי הגמרא במסכת שבת (קג.) מביאה: מעשה בחסיד אחד שנפרצה לו פרץ בתוך שדהו ונמלך עליה לגודרה וזכר ששבת הוא, ונמנע אותו חסיד ולא גדרה, ונעשה לו נס ועלה בו צלף וממנה היתה פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו.

וכתב על כך האר"י הקדוש (הובא בליקוטי הש"ס מהאר"י, וכן הביאו החיד"א בפתח עיניים עמ"ס שבת שם, ועי' ילקוט ראובני פרשת שלח אות קכ"א): דע, כי החסיד זה הוא רבי יהודה בר' אלעאי, [כלשון הנמ' במס' בבא קמא (קג.) כל היבא דאמרינן מעשה בחסיד אחד, או רבי יהודה בן בבא או רבי יהודה ברבי אלעאי] ואז נתנוצץ בו נשמת צלפחד הצדיק אשר חטא בענין קשישת עצים בשבת, כדברי רבי עקיבא ז"ל (שבת צו:) ועתה תיקן אותו חסיד בחסידות זאת את מעשהו. וזה סוד שאמרו תז"ל שיצא לו צלף חד וממנו היתה פרנסתו ופרנסת ביתו, כי צלף חד היינו צלפחד, והיתה מזה פרנסתו כי הוא תיקן מה שקלקל בתחילה והזדונות נעשו לו כזכויות בתשובה מעליותא כי האי. ע"כ.

ומתבאר כי שורשו של רבי יהודה בר אלעאי הוא צלפחד שעשה "עבירה לשמה". כותב הבני יששכר (מאמרי חודש ניסן מאמר ד' אות ז), שסגולת קיום רמ"ח מצוות עשה להמשיך על ידם השפעות טובות חסדים ורחמים, ואילו אם עוברים ח"ו על אחת משמ"ה מצוות לא תעשה נמשכים דינים ופורעניות על העולם, כמו שנאמר (נצבים ל', ט"ו): "ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע", כלומר על ידי קיום המצוות נמשכים "חיים וטוב", ולהיפך על ידי העוונות נמשכים "מות ורע".

אמנם לפעמים כשעת צרה היא ליעקב צריכים להמשיך שני הפכיים בנושא אחד, כי מצד אחד צריך להמשיך חסדים ורחמים על ישראל ומצד שני להמשיך רעות ופורעניות על הרשעים, נשאלת השאלה איך יופעלו שתי פעולות הללו בעת ובעונה אחת, שהרי אם יקימו מצוות ימשכו חסדים ורחמים על כל העולם גם על הרשעים, ואם ח"ו לא יקימו מצוות הרי ימשך גם על ישראל דיון ומשפט?

העיצה לכך היא לעשות "עבירה לשמה" כמו שאמרו חז"ל במסכת נזיר (כג.): גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה. וזה מה שעשה מרדכי שביטל את מצוות ליל הסדר, שעשה בזה "עבירה לשמה".

רבי יהודה בר אלעאי שהוא גלגול של צלפחד שעשה עבירה לשמה, חוזר ועושה זאת שוב על ידי שמדבר בשבחם של הרשעים, ואף שאסור לספר בשבחם (עי' סוטה מב:), אך היה זה בגדר של "עבירה לשמה", שהמעשה עצמו אסור אבל טמונה בו כוונה טהורה, וכשדיבר במעלתם של מלכות רומי, עם כוונה לשם שמים, פועל שתי פעולות יחדיו - מות לגויים וחסד

ורחמים לישראל. וסוד זה ידע רק רבי יהודה שהיה גלגולו של צלפחד.

עוד יש לפרש בהקדם קושיה נוספת, בגמרא בעבודה זרה (ב:) מובא: דרש רבי חנינא בר פפא ואיתימא רב שמלאי: לעתיד לבוא מביא הקב"ה ספר תורה ומניחו בחיקו ואומר: כל מי שעסק בה יבוא ויטול שכרו. מיד מתקבצין ובאין עובדי כוכבים וכו', מיד נכנסה לפניו מלכות רומי תחילה וכו', אמר להם הקב"ה: במאי עסקתם? אומרים לפניו: רבש"ע! הרבה שווקים תקננו הרבה מרחצאות עשינו, הרבה כסף וזהב הרבינו, וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה. אמר להם הקב"ה: שומים שבעולם, כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם, תיקנתם שווקים להושיב בהן זונות, מרחצאות לעדן בהן עצמכם, כסף וזהב שלי הוא שנאמר "לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות" וכו'. מיד יצאו בפחי נפש.

נמצא כי טענת רשב"י על מלכות רומי היא היא טענת הקב"ה, וא"כ איך יתכן שרבי יהודה ברבי אלעאי טוען טענות שהם עושים זאת לישראל, והרי הקב"ה טוען כדברי רשב"י, ובאמת המהרש"א מבאר שרבי יהודה לא הייתה כוונתו לומר שבאמת זו כוונתם, אלא משום אימת מלכות שיקר.

אולם אם אמרינן כי רבי יהודה היה גלגולו של המקושש עצים, המהרש"א במסכת ב"ב (ק"ט) הביא את דברי התרגום יונתן (סוף פרשה שלה, ט"ו ל"ב) שכוונת המקושש היתה כדי שיראו כל בית ישראל באיזה מיתה דנין את המחלל שבת. ופירש לפי זה מה שכתוב (פינחס כ"ג, ג') "בחטאו מת", דהיינו לא חטא רק כדי שיהא מת וידעו באיזה מיתה דנין את המחלל שבת. והוסיף המהרש"א שכיוון שלא היה צריך למלאכה אלא לידע באיזה מיתה וכו', א"כ הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, כמו חופר נומא ואינו צריך אלא לעפרה שפטור לרבי שמעון (עי' שבת ע"ג), ומיהו בדיני אדם היה חייב מיתה כיוון שלא ידעו העדים שהתרו בו מחשבה זו ואינה אלא דברים שבלב ודנין אותו למיתה על פי העדות.

וכאשר רבי יהודה ראה שבגלגולו הקודם נענש על חטאו, על אף שהיתה זו מלאכה שאינה צריכה לגופה, הבין, שמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב בשבת (עי' שבת יב. לא: מב. קכא: ועוד). ונמצא כי אצל הרומאים, על אף שכוונתם בשווקים ובמרחצאות היתה לטובתם, אבל בסופו של דבר עתידין כל בתי קרקסיות ותאטריות להיות ישיבות ובתי כנסיות, והולכים אחר המעשה ולא הכוונה, ולכן שבחם על סופם, אבל רשב"י והקב"ה טענו שמכיון שזאת לא היתה כוונתם לכן יש לחייבם. נמצא, כי כל הטעם שדיבר רבי יהודה בשבחם הוא מחמת העתיד, אשר למעשה עתידים כל מה שהקימו ובנו עבור עצמם, להיות עבור כלל ישראל, וכיון שהולכים אחר המעשה ולא אחר המחשבה לכן יש לשבחם.

מאמר זה הוא פרק אחד מספר העתיד לראות אור מסדרת הספרים "נחלת שדה", בענין תנאים ואמוראים, חידושים נפלאים ומתוקים על הנהגותיהם ומעשיהם ודרך לימודם של התנאים והאמוראים הקדושים.

שערי השגה

הדרך להגיע להשגות בעבודת ה'

א. זהירות מן הכעס: כתב בשערי קדושה (חלק ג שער ד) וז"ל: ומהכעס אפילו שיכוהו על לחייו, כי אין דבר מונע רוח הקודש יותר מהכעס ומן ההקפדה בתכלית האחרון אפילו עם בני ביתו. עכ"ל.

וע"ע בספר מגיד מישרים לבית יוסף (בתחילת הספר) שכתב וז"ל: מכאן והלאה הזהר מאד במעשיך וגם בדיבורך ואל תכעוס כמו שאתה עושה, וזכור מה שאמרו רז"ל בא לכלל כעס בא לכלל טעות, והנה הכעס בא מפאת סמא"ל ונחש ואין לך ראוי שתשמע להם כי אם יפתוך אל תאבה ואל תשמע להם. עכ"ל.

ב. הכוונה בעסק התורה: כתב בשער רוח הקודש (דף ט' טור ג'): גם בענין עסק התורה היה אומר לי מורי ז"ל, שעיקר כונת האדם בעסקו בתורה לשימשיך עליו השגה וקדושה עליונה, תלוי בענין זה שכל כונתו תהיה לקשר את נפשו ולחברה עם שרשה העליון ע"י התורה. ותהיה כונתו בזה כדי שעל ידי כך יושלם תיקון אדם העליון כי זהו תכלית כונתו יתברך בבריאתו את בני האדם ותכלית צויו אותם שיעסקו בתורה.

ובשער המצוות (פרשת ואתחנן) כתב: כתב עיקר כוונת האדם בעסקו בתורה הוא לכשימשיך עליו השגה וקדושה עליונה והכל תלוי בענין זה, שכל כוונתו תהיה לקשר את נפשו ולחברה עם שרשה העליון ע"י התורה ותהיה כוונתו בזה כדי שעל ידי כך יושלם תיקון האדם העליון, כי זהו תכלית כוונתו יתברך בבריאתו את בני האדם, ותכלית צויו אותם שיעסקו בתורה, עוד ירצה קרוב אל האמור, כי עיקר כוונת האדם בהיותו עוסק בתורה הוא שיכוון לקשור את נפשו לייחודה ולדבקה עם שורשה למעלה ע"י עסק התורה, ויכוין שע"י כן נשלם אילן ואדם העליון הקדוש ונתקן, כי כל תכלית בריאת האדם ועסקו בתורה, אינו אלא כדי לתקן ולהשלים אילן ואדם העליון, בהיות נפשותיהם נתקנים, ונחזרות להיכלל שם בו, וזה יועיל מאד להשגת רוה"ק ע"י עסק התורה בזאת הכוונה. עכ"ל.

ג. ענווה: כתב בשערי קדושה (ח"ד פרק א') וז"ל: כתב הרב יצחק דמן עכו ז"ל מפי הרב משה ז"ל תלמידו של הרב יוסף גיקאטיליאי ז"ל, ששמע מפי רבו הרב יוסף הנזכר, כי האיש אשר ידבנו לבו לתקן מדותיו ולישר דרכיו ומעשיו ולרדוף אחר הענוה בתכלית השלימות, להיות עלוב ולא עולב, שומע חרפתו ואינו משיב, מיד תשרה עליו השכינה ולא יצטרך ללמוד מבשר ודם כי רוח אלהים תלמדנו. עכ"ל.

ובשערי קדושה (חלק א שער ו') כתב וז"ל: ואחוז בענוה המביאה לידי רוח הקודש והיה כאסקופה הנדרסת לגדולים וקטנים. עכ"ל.